

Sirpa Savilakso, Tiina Äikäs & Anna-Kaisa Salmi

Kolarin seudun perustuskätköt – Kaivauslöydön tulkintaa haastatteluiden kautta

Kesällä 2018 Kolarin historiallisen markkinapaikan kaivauksilla löydettiin kaksiteräinen kirveen terä, jonka sijainti uunin perustusten alla johti tulkintaan esineen käytöstä perustuskätkönä. Perustuskätköjen on ajateltu suojaavan taloja, mihin viittaa niiden sijainti rakennusten rajapinnoilla, kynnyksen alla, seinissä, ullakoilla ja uunien yhteydessä. Savilakson pro gradu -työhön liittyvissä, Kolarissa tehdyissä haastatteluisa ilmeni, että tällainen kansanuskon piiriin kuuluva ajatus onnea tuovista tai suojelevista perustuskätköistä elää yhä muistissa. Haastatteluisa mainittiin etenkin kolikot tyypillisinä kätköinä. Kätköpaikoista esiin nousivat erityisesti kurkihirit. Markkinapaikalta löytynyt kirveen terä on saattanut liittyä paikalliseen kätköperinteeseen, mutta syitä esineiden kätkemiselle voidaan etsiä myös muista talon ja ihmisten yhteyttä rakentavista merkityksenannoista.

Depåer i husgrunder i Kolaritrakten – Tolkandet av ett grävningfynd utgående från intervjuer

På Kolaris historiska marknadsplats hittades under sommaren år 2018 ett yxblad från en tveeggad yxa, vars placering under grunden för en ugn ledde till tolkningen att objektet använts som en depå i husgrunden. Tanken är att depåer skyddat hus, vilket förklarar deras positioner i gränstorna för byggnader, under trösklar, i väggar, på vindar och i samband med ugnar. I intervjuerna som gjordes i Kolar i samband med Savilaksos magisteravhandling framkom det att det inom ramen för lokal folketro ännu idag lever en uppfattning om depåer i husgrunder som bringar lycka eller beskydd. I intervjuerna nämndes särskilt mynt som typiska depåer i husgrunder. Bland gömstälлена framstod särskilt takåsar. Det på marknadsplatsen hittade yxbladet kan ha tillhört en lokal tradition för depåer i husgrunder, men det finns anledning att söka förklaringar till gömmandet av objektet även i andra bildade betydelser som konstruerar relationen mellan människa och hus.

Johdanto

Kesällä 2018 Oulun yliopiston arkeologian opetuskaivauksilla tutkittiin Kolarin historiallista markkinapaikkaa. Kaivaukset paljastivat rakennusten pohjia sekä niihin liittyviä uunien perustuksia. Yhden uunin kiveyksen alta löytyi kaksiteräinen kirveen terä, joka löytökontek-

tinsa perusteella tulkittiin ns. perustuskätköksi (kuva 1).

Tämä artikkeli pohjaa Sirpa Savilakson vuonna 2022 valmistuneeseen pro gradu -työhön, jossa hän selvitti markkinapaikan tulisijajäännösten rakennusperinnettä sekä sosiaalisia merkityksiä hyödyntäen arkeologista aineistoa ja haastatteluita. Tässä artikkelissa

nostamme tarkasteluun erityisesti perustuskätköjen merkityksen kolarilaisessa rakennusperinteessä.

Kolarinsaaren kappeli, hautausmaa ja markkinapaikka perustettiin virallisesti 1800-luvun alussa, kun edellinen Kōnkään (Kengis) kauppapaikka jäi Haminan rauhan seurauksena valtakunnanrajan toiselle puolelle ja lopetti toimintansa (Paulaharju 1923: 84; Jaako 1994: 11–15). Perimätiedon mukaan paikalla, Kolarinsaaren eteläkärjessä, olisi ollut markkinapaikan tapaista toimintaa ”ikimuistoisista” ajoista asti (Paulaharju 1923: 84). Kolarinsaaren markkinat olivat toiminnassa 1800-luvulle saakka, kunnes vuonna 1881 perustetut Rovaniemen markkinat jättivät Kolarin markkinat tarpeettomiksi (Paulaharju 1923: 84).

Perustuskätköperinne tutkimuksen kohteena

Kätkölöydöillä viitataan nimensä mukaisesti kätkettyihin esineisiin. Perustuskätkö puolestaan on erityinen kätkölöytö, joka on asetettu talojen perustuksiin, lattiatason alle. Kaikki perustuskätköt eivät kuitenkaan sijaitse varsinaisesti perustuksissa, kuten myöhemmin osoitamme (ks. myös Davis & Houlbrook 2021: 23). Historioitsija Jari Eilola (2003) ja folkloristi Touko Issakainen (2005) ovat liittäneet perustuskätköt ajatukseen siitä, että rakennuksen rajat ovat kodin heikko kohta, ja ne tulee siksi suojella. Heikkoja rajakohtia ovat Eilolan ja Issakaisen mukaan olleet etenkin kaikki aukot eli ikkunat, ovet ja savupiippu. Kätköpaiikat ovatkin yleensä olleet juuri rakennuksessa

Kuva 1. Kolarin markkinapaikalta löytynyt kaksiteräinen kirveen terä (kuvannut Tiina Äikäs).

sijaitsevilla rajapinnoilla tai tulisijojen yhteydessä. Tulisijan ajateltiin olevan talon 'sydän', ja rajat ovat puolestaan suojanneet ulkoa tulevilta pahoilta voimilta. Rakennusten rajapinnat koettiin erityisen turvattomina ulkopuolisten voimien hyökkäyksille, ja etenkin savupiippu tarjosi näille voimille kulkureitin. (Eilola 2003; Issakainen 2005; Houlbrook 2013: 105; myös Planto 2021: 227.) Kätköillä on siis haluttu vahvistaa näitä rajoja, jotta pahat voimat eivät olisi päässeet talon sisälle, eivätkä talon sydämeen eli tulisijaan. Myös kansainvälisessä tutkimuksessa kätköjen sijainnin talojen 'rajoilla' on katsottu liittyvän tarpeeseen estää pahoja henkiä pääsemästä sisään (e.g. Merrifield 1986: 128–136; Costello 2014: 41; Manning 2014: 52).

Kätköperinteen on siis katsottu liittyvän rajojen voimistamisen tarpeeseen. Lisäksi on esitetty, että kätköesineillä on haluttu eheyttää ja ylläpitää ihmisten ja talojen välisiä suhteita (Herva & Lahelma 2019: 59). Kätköesineiden voima olisi suunnattu rakennuksiin itseensä; ne antoivat erityisiä ominaisuuksiaan talojen rakenteille. Antamalla kätköesineiden kautta erityisominaisuuksia taloille ihmiset olivat rakennusten kanssa vuorovaikutuksessa tavoin, jotka ylittivät niiden mekaanisen rakentamisen. (Herva & Ylimaunu 2009: 239.) Kätkö löytöjen onkin huomautettu voivan liittyä hyvin monenlaisiin tarpeisiin ja maailmankatsomuksiin (Davis & Houlbrook 2021: 24). Käytämme käsitettä perustuskätkö taloon liittyvistä, rituaalisiksi tulkituista kätköistä riippumatta niiden sijoittelusta talon rakenteessa.

Kansanuskolla viitataan kokonaiseen toimivaan maailmanselitykseen ja tapaan hahmottaa olemassaoloa, joka on kulkenut perimätietona arkeen liittyvissä rituaaleissa. Kansanuskoon kuuluu usein eri aikakausilta ja eri tahoilta omaksuttujen aineksien hyödyntäminen. Kyseessä voikin katsoa olevan enemmänkin maailmankuva kuin usko. (Pulkkinen 2014: 15–18; Tieteen termipankki 2023.) Vesa-Pekka Herva ja Timo Ylimaunu (2009) ovat esittäneet, että kansanusko voidaan nähdä paikallisina tapoina käsittää ja olla vuorovaikutuksessa materiaalisen maailman kanssa.

Tällaisena jokapäiväisen elämän toimintoihin liittyvänä ajatusmallina se on säilynyt osana maailmankuvaa kristillisen kulttuurin rinnallakin (Eilola 2003: 11–13; Herva & Ylimaunu 2009; Hukantaival 2016; Savilakso 2022).

Kansanuskon ja kätköperinteen tutkimuksessa folkloristinen näkökulma on ollut vallitseva. Arkeologia tuo kuitenkin ihmisen ja materiaalisen kulttuurin suhteen myös kansanuskon ja rituaalien tutkimuksen keskiöön (Herva 2014; Houlbrook & Armitage 2015) ja voi näin paljastaa eron dokumentoitujen käytäntöjen ja ihmisten todellisen toiminnan välillä erityisesti spatiaalisen kontekstin kautta (Gilchrist 2019) sekä tuoda esiin esimerkiksi salattuja käytäntöjä (Houlbrook 2013: 104). Näin ollen se voi valottaa myös merkityksiä ja toimintatapoja kätkö löytöjen takana. Perustuskätköperinnettä on Suomessa tutkinut erityisesti arkeologi Sonja Hukantaival, jonka väitöskirja *"For a witch cannot cross such a threshold!": Building Concealment Traditions in Finland c. 1200–1950* käsittelee Suomen alueella historiallisena aikana rakennuksiin tarkoituksellisesti kätkettyjä esineitä. Hän on analysoinut arkeologisia kätkö löytöaineistoja sekä folkloreaaineistoja. Perustuskätköjen käyttäminen pohjaa ajatukseen siitä, että ihmisen ja hänen kotinsa voi suojata kodin yhteyteen sijoitettujen, kätkettyjen esineiden avulla. Hukantaipaleen mukaan perustuskätköillä on omanlainen, erityinen merkityksensä sen mukaan, mihin kohtaan rakennusta ne on asetettu (Hukantaival 2016: 394).

Hukantaival on jakanut kätköjen löytöpaikat kuuteen rakennuksen osaan, joista suomalaisen kansanperinteen mukaan yleisin esiintymispaikka on kynnyks. Esineitä on kätketty myös rakennusten kulmiin, seinän sisälle, kattoon, tulisijoihin ja lattian alle. Kuudennen ryhmän muodostavat muihin, satunnaisempiin osiin taloa kätketyt esineet. (Hukantaival 2016: 91) Noin 1700–1950-luvuilla yleisimmät kätköpaikat ovat Suomessa olleet seinän sisässä ja tulisijan alla, mutta myös lattian alta sekä muista kohdista rakennusta on löytynyt esineitä. Kätkettyjä esineitä on löytynyt eniten

asuinrakennuksista, mutta myös kirkkoihin, eläinsuojiin ja varastoihin on kätkeyty esineitä. Folkloreaineiston perusteella keskeisin syy peruskätköjen tekemiselle oli Hukantaipaleen mukaan pahalta suojautuminen, ja hän määritteli yllä puolet löytöesineistöä noituutta vastaan tehdyiksi kätköpaikoiksi. Toiseksi yleisin syy kätköesineiden piilotukseen oli puolestaan hyvän onnen tuominen rakennukselle. (Hukantaival 2016: 91, 93–94, 101, 102)

Suosituimpia kätkömetalliesineitä ovat Suomessa olleet viikate, veitsi ja kirves, mutta myös avain, hevosenkenkä, keritsimet ja sirppi ovat olleet yleisiä (Hukantaival 2007: 9). Maailmalla hyvin tunnettuja perustuskätköesineitä ovat olleet ihmisten kengät, vaatteet, kolikot, eläinten luut ja kallot sekä esihistorialliset kiviesineet (e.g. Merrifield 1986; Manning 2014; Gilchrist 2019; Owen & Houlbrook 2019: 2). Myös Suomessa yleisimmät kätköesineet ovat kansanperinteen mukaan olleet rahat, mutta myös elohopea ja metallityökälyt ovat olleet suosittuja kätköesineitä. Jonkin verran on löydetty myös kivikautisia työkaluja sekä eläinten luita. (Hukantaival 2007: 8–9)

Yksittäisistä kätköistä on tutkittu etenkin vuonna 2002 Tornion kaupungin Keskikadun arkeologisten kaivausten aikana 1600-luvulle ajoittuvien talojen yhteydestä esiin tulleita löytöjä. Perustuskätköiksi on tulkittu varmuudella hirsitalon nurkan alle asetettu, hajonnut punasavikeraaminen pata. Mahdollisina perustuskätköinä pidetään myös talon lattian alta löytynyttä rautakankea ja kirveenterää sekä epävarmana perustuskätkönä kahdeksaa hirsiperustuksen savesta löytynyttä karhunkynttä. (Herva & Ylimaunu 2009: 236–237; Tuppi 2009) Limingan Heiskarin kaivauksilta löytyi tulisijan perustukseen piikit ylöspäin asetettu kenkään tarkoitettu jäähokki, joka niin ikään tulkittiin perustuskätköksi (Salmi et al. 2012).

Tutkimusaineistona kätkölöytöjä ja muistitietoa

Kolarin markkinapaikan kaivauksilta löytyi rautainen kaksiteräinen kirveen terä. Kirves löytyi kiven- ja savilaastinsekaisen rakenteen, todennäköisesti tulisijan perustuksen pohjalta. Kirveen silmässä oli vielä jäännöksiä sen puusesta varresta. Tyypiltään kirves oli erikoistyökalu, joka liittyy keskieurooppalaiseen ja eteläskandinaaviseen puunrakennustekniikkaan. Löytökontekstinsa perusteella kirves tulkittiin kätkölöydöksi. (Salmi et al. 2019)

Tutkimuksen muistitieto-osuus toteutettiin haastattelemalla Kolarin seudun asukkaista niitä, joilla ennakkotiedon mukaan voisi olla vielä jäljellä tulisijoihin liittyvää rakennusperintötietoa. Sieppijärven kotiseutumuseon työntekijällä Hilikka Oksalalla oli tietoa siitä, ketkä tunsivat Kolarin tulisijarakennusperinnettä, ja haastateltavien etsimisessä hyödynnettiin hänen kontaktejaan. Aineisto kerättiin teema-haastattelun avulla. Savilakso teki haastattelut Sieppijärvellä ja Kolarissa 25.4.–26.4.2019. Hän haastatteli seitsemää henkilöä näillä paikkakunnilla, minkä lisäksi yksi haastattelu toteutettiin puhelimitse myöhemmin touko-kuussa Oulusta. Haastateltavat olivat syntyneet vuosien 1934 ja 1953 välillä. Haastateltavista seitsemän oli miehiä ja naisia ainoastaan yksi. Aineiston käsittely tapahtui sisältöanalyysin ja teemoittelun avulla. Haastattelussa käsiteltäviin teemoihin kuuluivat tulisijan rakennusprosessi ja erityispiirteet, tulisijan toiminta ja lämmitys, tulisijan merkitys ihmisille sekä perustuskätköt Kolarin seudulla. Tässä artikkelissa keskitymme näistä viimeiseen.

Haastatteluiden kautta saatua muistitietoa on 2000-luvulla enenevässä määrin hyödynnetty arkeologiassa (esim. Symonds & Casella 2006: 152; Burström 2007: 43; Morton 2009; Brennan 2015). Suomalaisessakin arkeologiassa on viime vuosina hyödynnetty muistitiedon keruuta etenkin luomaan kontekstia arkeologiselle aineistolle sekä selvitetäessä kohteiden merkitystä nyky-yhteisössä (Seitso-

nen & Koivisto 2018; Äikäs et al. 2018; Seitsonen 2019; Kallio-Seppä et al. 2020; Fonneland & Äikäs 2023; Äikäs & Meriläinen-Hyvärinen 2023). Etenkin lähimenneisyyttä tutkittaessa sekä nykyisyyden arkeologian yhteydessä haastattelut voivat tuoda uusia näkökulmia, jotka poikkeavat virallisista dokumenteista (Belford 2003: 62).

Kätköperinne Kolarissa

Kätköistä ja niiden merkityksestä haastateltujen mukaan

Haastattelutuloksista selvisi, että Kolarin alueella vanha kansanusko on ollut yhä voimissaan 1800–1900-luvun molemmin puolin. Näin voidaan päätellä sen perusteella, että ainakin perustuskätköt olivat haastatelluille tuttuja. Kaikki haastateltavat kertoivat poikkeuksesta, että tiesivät perustuskätköperinteestä. Rahakolikot olivat kätköesineinä tuttuja kaikille, ja yhtä lukuun ottamatta kaikki tiesivät, että talon kurkihirren alle oli tapana laittaa onnenlantti tai pari antamaan talonväelle onnea tai suojelemaan taloa pahoilta voimilta. Kahta haastateltavaa lukuun ottamatta kaikki haastateltavat kertoivat, että he ovat joko löytäneet kolikon tai kolikoita kurkihirren alta tai tiesivät, että kolikoita on ollut tapana laittaa talon harjakaton osaan. Näin siitä huolimatta, että haastateltavat oli valittu rakennusperinteen tuntemuksen perusteella mainitsematta kansanuskoa teemana.

Haastateltava nro 8 kertoi: *“Tavallisestihan se pantiin tuonne ko tehtiin tulta, niin harjahirren alle pantiin lantti. Se oli semmonen, jonkunlainen, taika, että se onnenraha sinne pantiin sinne harjahirren ja ja ton päätyseinän, väliin. --- Ei sitä ollu mittään tuota, arvoahan sillä ei ollu mittään, se on totuus, sama mikä vaan. Onko se ollu arvoton raha tai joku, mutta se on vain tuommonen onnenlantti. --- arvokkaita rahoja, siihen aikaan ne on ollu hyvin vähän olemassakkaan niin. Kyllä se on pantu semmonen, joku semmonen aivan olematon, niinku*

ennen ollu noita vanhoja Venäjän vallan rahoja nii. Niin semmonen kuparilantti sinne.”

Haastatelussa tuli toistuvasti esille, että perustuskätköjä on löytynyt useista haastateltavien asunnoista. Haastateltaville oli hyvin tiedossa, että kätköjen merkitys oli talon ja sen asukkaiden suojaaminen pahoilta voimilta sekä onnen tuominen talolle. Kätköesineen arvolla sen sijaan ei ollut merkitystä. Useat haastateltavista mainitsivat, että kätkökolikkoina käytettiin yleensä Venäjän vallan aikaisia kolikoita, joilla ei ollut rahallista arvoa. Yleensä kolikot olivat kuparisia kolikoita. Yksi haastateltavista toi myös esille sen, että vielä 1900-luvun alkupuoliskolla ihmisillä oli yleensä hyvin niukasti varallisuutta, eikä arvokkaita kolikoita ollut muutenkaan paljon käytössä.

Poikkeuksena haastatelussa joukosta erottui yksi rahakätkö, jossa haastateltavan mukaan hänen lapsuudenkotinsa rakennuksen kurkihirren alta löytynyt kolikko oli tanskalainen shillinki, joka oli vuodelta 1771 (kuva 2). Todennäköistä on, että kolikko on päätynyt haastateltavan sukulaisen mukana Suomeen, kun hän muutti aikoinaan Ruotsista Kolarin seudulle. Haastateltava arveli, että hänen lapsuudenperheensä talon rakennusvuosi ajoittuisi samoihin aikoihin kolikon vuosiluvun kanssa, koska se löytyi kurkihirren alta, mihin se on täytyntä laittaa rakennusta pystyttäessä. Haastateltava ei tässä ottanut huomioon *terminus post quem* -periaatetta eli talo saattoi tulla myös kolikko uudempi.

Haastatteluiden mukaan juuri kolikot ovatkin olleet yleisin perustuskätköesine. Niitä on piilotettu talon kurkihirren alle tuomaan onnea. Tämä poikkeaa Sonja Hukantaipaleen (2016: 114) tutkimuksesta, jossa pohjoisesta ei ole folkloreaaineiston mukaan löytynyt juurikaan kolikoita. Kolikkolöydöt ovat painottuneet enimmäkseen Suomen länsirannikolle ja eteläosiin maata. Lapin alueelta on löytynyt kolikoita suhteellisen vähän verrattuna muuhun Suomeen, ja Kolarin seudulta on löydetty ainoastaan noin 2–5 kolikko perustuskätköinä.

Osa haastateltavista oli törmännyt kätköpaikkoihin yllättäen rakennusta tai uunia

Kuva 2. Kurkihirren alta löytynyt tanskalainen shillinki vuodelta 1771 (kuvannut Sirpa Savilakso).

purkaessa, eikä heillä ollut etukäteen tietoa, että rakennuksiin oli piilotettu jotakin. Talossa yleisin kätköpaikka oli kurkihirsi eli talon katon harjassa kulkevan korkeimman hirren tukirakenne, kuten haastateltava nro 4 toteaa: “--- kurkihiiri on se - mikä harjalla kulkee ja se on siellä alla. Se on ennen laitettu niin, että se tuo talolle onnea, kun on pantu raha sinne.” Myös haastateltava nro 5:n mukaan “mummohan tiesikin sen, --- että sielä [kurkihirren alla] on rahaa.”

Haastatteluista selvisi myös, että yhden haastateltavan (nro 6) lapsuudenkodista oli löytynyt talon lattiaa purettaessa muun muassa sirpinteriä, vanhoja kenkiä ja lusikoita. Myös näiden esineiden osalta painotettiin niiden rahallista arvottomuutta: “No tässä talossa esimerkiksi lattian alla oli tietynnäkösiä, voisin kuvitella, että oisko ne ollu enempi semmosia taikakaluja. Ettei ne mithään aartheita ollu. --- Sirpinteriä ja sitte oli tuommosia vanhoja kenkiä ja --- tuota, lusikoita ja tämmösiä.” Haastateltava kertoi, että esineet olivat löytyneet multapenkin alta eli talon lattian alta, johon oli siirretty maa-aineksia, multaa, savea ja hiekkaa. Haastateltavan lapsuuden perheeseen kuulunut henkilö oli ollut hyvin taikauskoinen, joten on hyvin todennäköistä, että tämä kyseinen henkilö oli laittanut esineet talon lattialaudoituksen alle aikoinaan talossa asuessaan.

Haastateltavan mainitsevilla esineillä on vastineensa myös laajemmassa perustuskätköperinteessä. Metallinen sirpinterä liittyyne Hukantaipaleen (2007: 9) mainitsemaan perinteeseen, jossa metallinen esine tai työväline piilotettiin lattian alle, kun sillä haluttiin suojautua pahoilta voimilta. Jos esineessä oli lisäksi terä, sen uskottiin olevan entistä parempi suojaamaan taloa ja sen asukkaita pahuudelta. Sirpinterä on metallinen työväline, jolla on nimitetty viljaa aikoinaan pellolla. Teräväreunaisena esineenä se on ollut perustuskätköksi sopiva esine suojelemaan taloa.

Kenkiin puolestaan liittyy monenlaisia voimakkaita merkityksiä. Vesa-Pekka Hervan ja Antti Lahelman (2009) mukaan kengät on piilotettu lattian alle tarkoituksena muodostaa yhteys taloon. Kengät ovat olleet suosittuja perustuskätköesineitä, koska niillä on ollut henkilökohtainen merkitys ihmisille. Kenkien avulla ihmiset ovat kautta aikojen ilmaisseet omaa persoonallisuuttaan. Kengät ovat myös intiimi pukine, sillä ne säilyttävät käyttäjänsä jalan muodon ja sitä kautta jotain tämän persoonasta, esimerkiksi tavassa kulkea. Lisäksi jalkineet olivat arvokkaita. (Houlbrook 2013: 107–108; Merrifield 1986: 133–136) Tämä tekee niistä erityisen merkityksellisiä kätköinä. Henkilökohtaisessa käytössä olleita kenkiä ja

vaatteita kätkemällä on ehkä haluttu tulla osaksi taloa taikka talon elämää. (Herva & Lahelma 2019: 60) Rebekah Planto (2021: 229) toteaa, että kenkiin kuuluvat muistiin liittyvät (*mnemonic*) ja affektiiviset ominaisuudet voivat olla yhtä merkityksellinen syy niiden käyttöön kätköissä kuin mahdolliset symboliset syytkin, ja nämä voivat myös linkittyä toisiinsa. Hänen mukaansa kengät tuovat kätköihin henkilön tunnun tai keuhollisuuden materiaalisessa muodossa. (Planto 2021: 230; ks. myös Crossland 2010.)

Kenkien on myös uskottu suojaavan pahoilta hengiltä tai sitovan ne tiettyyn paikkaan (esim. Castello 2014: 40; Manning 2014). Tähän perinteeseen liittyy Oulun Kontinkankaalta vuoden 2014 arkeologisten kaivausten yhteydessä esiin tullut kätkö. Kaupungin laidalle on vuonna 1935 pystytetty muistomerkki kyseisellä paikalla vuonna 1916 hirtehtyn Taavetti Lukkarisen muistoksi. Muistomerkkin alta löydettiin kätkö, johon kuului naudan sääriluun kappale, sen sisään työnnettyjä lasin paloja ja rautalankaa sekä kengän kanta. Näiden katsottiin liittyvän Lukkarisen levottoman hengen sitomiseen muistomerkkin luokse. (Ikäheimo et al. 2016) Kätkeytyneiden kenkien onkin tulkittu liittyvän hyvin monenlaisiin tarpeisiin, esimerkiksi talojen suojelemiseen, onnen tuomiseen, rakkaiden muistamiseen ja rakennustraditioihin (Costello 2014: 35).

Lusikka puolestaan ei ole perustuskätköesineenä kovin yleinen. Oulusta on löydetty 1700-luvulle ajoittuvan seinähirren alta hopealusikka ja Tornion kaivauksilta puolestaan sarvesta tehty, koristeltu lusikan varsi 1600-luvulle ajoittuvasta tulisijasta. (Hukantaival 2016: 87) Samoin kuin kengällä myös lusikalla on voinut olla affektiivinen merkitys ihmiselle, etenkin aikana, jolloin käytössä oli kunkin oma lusikka.

Haastatteluissa tuotiin myös esiin, että osa perustuskätköistä voi hyvin mahdollisesti olla vielä löytämättä, koska kuten pohjoisessa yleensäkin, myös Kolarin seudulla on rakennuskanta haastateltujen mukaan vanhaa, eikä taloja ole läheskään kaikkia remontoitu, vaan ne ovat yhä alkuperäisessä kunnossaan.

Kätkölöytöihin törmääminen edellyttäisi ainakin talojen osittaista purkamista. Yleensä kätköjä löydetäänkin, kun taloja ollaan purkamassa osittain peruskorjauksen yhteydessä tai koko rakennuksen purku-urakassa.

Kirves ja kiuas: tulisija kätköpaikkana

Haastattelujen aikana ei tullut esille, että talon tulisijoihin olisi ollut tapana kätkeä esineitä, mutta yksi haastateltava piti mahdollisena, että perustuskätkö on voinut sijaita myös tulisijan sisällä. Haastateltava nro 7 kertoi, että kun hän oli ollut purkamassa lapsuudenkotinsa tulisijaa, sen kivijalasta tai sisältä oli löytynyt luonnonkiviä, johon oli kaiverrettu hänen mukaansa N-kirjain sekä mahdollisesti vuosiluku. Myös muissa kivissä oli hakattuja numeroita ja kirjaimia näkyvillä. Haastateltava näytti yhden kiven, jonka hän oli säilyttänyt pihalla. Nämä kivet oli huomattu vasta jälkeempään, kun uuni oli jo purettu, joten haastateltava ei osannut sanoa tarkalleen, mistä kohtaa tulisijaa kivet olivat lähtöisin, mutta mahdollisesti ne olivat tulisijan sisältä tai kivijalasta.

Ensimmäinen kirjoittaja kävi valokuvaamassa yhden näistä kivistä (kuva 3) haastateltavan pihalla, mihin haastateltava oli laittanut kiven pystyasentoon. Kivi oli noin ehkä puoli metriä korkea ja kapea luonnonkivi, josta pystyi selkeästi erottamaan kirjaimen H. H-kirjaimen oikealla puolen oli puolestaan kaiverrettu pienemmällä kirjasinkoolla kirjain Ä sekä mahdollisesti toinen ä-kirjain. Kivi oli tummunut noesta. Haastateltava ei maininnut löytäneensä tulisijaa purettaessa mitään esineitä, vaan hän oli ainoastaan huomionnut erikoiset kivet, joissa oli kaiverruksia. Koska muita kiviä ei ollut enää olemassa, on tietysti mahdotonta arvioida, mikä niiden lopullinen merkitys on voinut olla, mutta pelkän kaiverruksen perusteella niitä tuskin voi pitää perustuskätköinä.

Yksi tulkinta kivien kaiverruksille on käytännöllinen: tulisijan muurannut henkilö on voinut merkitä valmiiksi kiviä kaivertamalla niihin omia merkintöjään, jotta osaa muu-

Kuva 3. Tulisijan yhteydestä löytynyt kivi, johon on kai-verrettu tekstiä (kuvannut Sirpa Savilakso).

rata kivet oikeassa järjestyksessä. Ehkä hän on katsonut jo ennen muuraustyöhön ryhtymistä, mitkä kivet sopivat yhteen, ja on merkinnyt ne muuraustyön helpottamiseksi.

Kolarin markkinapaikalta löytynyt kirveenterä liittyy kontekstinsa puolesta tulisijaan. Esineenä sen lähimmät vastineet taas ovat kätköinä käytetyt metalliesineet, haastatteluaineistossa mainittu sirppi sekä Tornioista löytynyt kirves ja rautakanki. On muistettava, että haastatteluaineisto rajallinen ja sijoittuu eri ajanjaksoon kuin Kolarin markkina. Se osoittaa kuitenkin, että ajatus talojen suojaamisesta materiaalsen kulttuurin kautta ei ollut kolarilaisille vieras.

Tulisijan merkitys talon sydämenä

Pohjoisella pallonpuoliskolla tulisijojen on usein uskottu olevan eläviä olentoja (Anderson 2013: 272–273). Tulen sytyttäminen tulisijaan on ollut monin merkityksin latautunut toiminto, joka on yhdistynyt hyvin erilaisiin tilanteisiin ihmisten arjessa. Tuli on luonnollisesti ollut keskeinen lämmön lähteenä sekä ruuan kypsennyksessä, se on valaissut ja suojelemaan pedoilta. Tulisijojen tulella on myös nähty olevan yhteyksiä toisiin ulottuvuuksiin, näkymättömiin maailmoihin, ja ihmisten koteja on pidetty eräänlaisina keskipisteinä näiden yhteyksien solmimisessa. Ihmiset ovat olleet tulisijojen kautta yhteydessä maailmankaikkeuteen,

jolloin tulisijat voivat toimia ikään kuin siltoina ihmisten jokapäiväisessä elämässä. (Wishart 2013: 2, 8) Pohjoisilla kansoilla, kuten esimerkiksi monilla siperialaisilla alkuperäiskansoilla, on tapana uhrata tulelle ruokaa ja myös juomaa, kuten vodkaa. Uhritoimintaan liittyvä tuli saattoi olla missä muodossa hyvänsä; se voi olla sähköliesi, nuotio tai takkatuli. Näissä kulttuureissa uskotaan, että tulella on oma henki, joka on syytä pitää tyytyväisenä. Tulisijoihin liittyy myös vahva käsitys itsenäisyydestä ja omavaraisuudesta. (Anderson 2013: 272, 273) Tulisijoihin liittyvillä toiminnoilla on myös nähty olevan vaikutuksia sekä ihmisten että eläinten terveyteen ja hyvinvointiin. Tämän takia tulisijoihin liittyi paljon erilaisia sääntöjä ja kieltoja. (Vate' 2013: 192–193)

Haastateltaville perinteiset entisajan tulisijat olivat merkinneet monia asioita. Tutkimuksessa selvisi, että uunit toimivat aikoinaan lämmönlähteenä, ne olivat tärkeitä ruoanlaittopaikkoja ja ennen kaikkea valonlähteitä, koska siihen aikaan asuintaloissa ei ollut vielä sähköjä. Kun tulisijoja lisäksi lämmitettiin haastateltavien mukaan lähes päivittäin, ne olivat väistämättä tärkeässä roolissa ihmisten elämässä. Haastateltavat korostivat myös tulisijan merkitystä omassa henkilökohtaisessa elämässään sekä miten yhteisöllisyys ja ihmisten välinen vuorovaikutus korostui, kun tulisijat sijaitsivat talossa yleensä keskeisillä paikoilla. Haastateltava nro 7: n mukaan hänen sukulaisensa oli taitava tarinankertoja, jolla oli tapana viihdyttää erityisesti talon lapsia omilla tarinoillaan uunin edustalla:

“[S]iihenhän tultiin tuota niin kattoon piisinki, varsinki jos piisissä oli tulet. [...] Ja sitten --- oli oikeasti semmonen tarinankertoja niin. Vaikka se tietysti kerto ne samat tarinat monneen kertaan, mutta se osasi aina kertua sen niin että se oli mielenkiintosta. Me kakarat istuttiin tässä ja kuunneltiin sen juttuja iltakauet, että ku ei ollu telkkaria eikä ratiota, --- ja se samalla, ku se kerto niitä juttuja, se sitten tuota, kuto verkkoa ja teki haravoita ja haravan varsia, viikatteen varsia vuoleskeli ja sitten kerto niitä juttuja ja. --- siinä leivottiin ja sitten paistettiin ja --- en-

nen kaikkea lämmitettiin. Samalla ku siihen lisättiin puita, niin siinä seurusteltiin ja että kyllä se semmonen talon sydän on ollu tuo uuni, eihän siitä päässy yli eikä ympäri.”

Kolarin seutu on alkanut sähköistyä noin 1960-luvulle tultaessa. Haastateltavat ovat itse eläneet lapsuuttaan sekä nuoruuttaan 1940–1960-luvuilla. Haastateltava nro 6 vertasi tulisijaa televisioon, jonka merkitys kasvoi myöhemmin suomalaisissa kodeissa sen yleistyttyä 1960-luvulta alkaen: *“Kyllä se on aika oleellisesti kuulunu minun elä[määni], että esimerkiksi mulla oli tuota, kotona lapsuuden kodissa oli iso piisi, joka korvas television kuuskytäluvulle asti. --- Sehän on, talon sydän.”* Hänelle lapsuudenkodin tulisija oli toiminut 1950-luvulla ennen sähkön tuloa samoin kuin televisio myöhemmissä talouksissa ihmiset yhteen tuovana elementtinä. Myös haastateltava nro 7 totesi, että perheen tulisijalla oli ollut vastaava merkitys aikoinaan perheessä kuin televisiolla ja radiolla myöhemmin hänen elämässään.

Samalla tavoin David G. Anderson (2013) toteaa tulisijojen olleen aina keskeisessä asemassa pohjoisen pallonpuoliskon asukkaille johtuen niiden merkityksestä kodin sydämenä. Tulisijoilla on keskeinen rooli ihmisten sosiaalisessa elämässä. Sosiaalinen merkitys elää nykyäänkin paikoitellen yhdessä rituaalisen merkityksen rinnalla. Tämä tuli ilmi, kun Äikäs haastatteli shamanistisen Iso-gaisa-festivaalin järjestäjää Pohjois-Norjassa. Festivaalin keskeinen elementti on tuli, jonka luona kokoonnutaan ja jolle ihmiset uhraavat. Haastattelussa kysyttäessä, mistä ajatus tuleen oli tullut, haastateltava totesi, että tarvitaan jotain, minkä ympärille kokoontua, eikä haluttu televisiota. (Äikäs et al. 2018) Tulelle siis sekä uhrataan että sitä pidetään festivaalitoiminnan keskipisteenä.

Yhteenveto

Markkinakentän kaivausalueelta löytyneen kirveenterän arvioitiin sijaintinsa perusteella voivan olla perustuskätkö, koska sen löytökonteksti oli mahdollisesti tulisijan yhteydessä tai sen alla, jonne se oli mahdollisesti jätetty tarkoituksellisesti. Jos markkinakentän kirveenterä on perustuskätköesine, se olisi tämänhetkisen tiedon mukaan toistaiseksi nuorin Pohjois-Suomessa ajoitettu perustuskätkö löytö. (Salmi et al. 2019: 11–12.) Se on tyypillinen perustuskätkö sekä esinemuotonsa (rautainen kirveenterä) että kontekstinsa (tulisija) puolesta.

Kirveen merkitykselle on kuitenkin muitakin mahdollisia tulkintoja. Owen Davies ja Ceri Houlbrook huomauttavat kirjassaan *Building Magic* (2021), että esineitä on kätkeyty talojen rakenteisiin muistakin kuin rituaaleihin liittyvistä syistä, esimerkiksi piiloon, tukemaan rakenteita, hankkiutuakseen eroon roskista – jopa vain huvin vuoksi tai vitsinä (Davis & Houlbrook 2021: 13–14). Houlbrook (2019: 192–196) on kirjoittanut aiheesta jo aiemmin pohtien, miten eri aikakausina löytynyt kirves saa aina uuden merkityksen riippuen, kuka sen löytää ja minkä merkityksen kulloinenkin löytäjä kirveelle antaa. Myös arkeologi Rebekah L. Planto (2021: 213, 219) haastaa tutkijat tarkastelemaan rakennuksista löytyneitä kätköjä holistisesti osana kohteen materiaalisuutta riippumatta siitä, onko ne tarkoituksellisesti kätkeyty ja millaista symbolismia kätkemiseen liittyy. Hän jakaa kätköt kolmeen luokkaan: tahaton (*unintentional*), monimerkityksellinen/epäselvä (*ambiguous*) ja tarkoituksellinen (*intentional*). Myös Kolarin markkinapaikan kirveenterä on voinut joutua sijaintipaikkaansa tahattomista tai monimerkityksellisistä syistä.

Kolarin seudun tulisijoilla on ollut tutkimuksen mukaan monia merkityksiä niiden käyttäjille. Tutkimuksessa selvisi, että kansanusko on vaikuttanut merkittäväällä tavalla ihmisten elämään noin 1800-luvun lopulta aina 1900-luvun puoliväliin saakka etenkin perustuskätköesineisiin liittyvien uskomusten muodossa. Vaikka haastatteluissa ei mainittu-

kaan kirveitä perustuskätköinä eikä varmoja tulisijoihin liittyviä kätköjä, nousi tulisijojen merkitys 'kodin sydämenä' esiin. Kun tarkastellaan sekä perustuskätköjen että tulisijojen merkitystä kolarilaisille, tuntuu yhä todennäköisemmältä, että Kolarin markkinapaikalta löytynyt kirves liittyy kätköperinteeseen. Tulisija olisi kodin sydämenä ollut merkityksellinen paikka rakentaa kätköjen kautta yhteyttä kotiin sekä perheeseen (Manning 2014: 77).

Kirveen on perustuskätköesineenä nähty Hukantaipaleen mukaan (2007: 9) suojelevan pahoilta voimilta, ja sen on uskottu etenkin tulisijaan piilotettuna suojelevan tulipaloilta ja salamaniskuilta. Pitäen mielessä moninaiset merkitykset, joita taloihin asetetuilla kätköillä on voinut olla (vrt. Owen & Houlbrook 2021), uskomme Kolarin markkinapaikalta löytyneen kirveenterän liittyvän ihmisten ja talon väliseen vuorovaikutukseen, jolla on mahdollisesti pyritty talon suojelemiseen. Tapauksissa, joissa kätköt edustavat useiden vuosien aikana tapahtunutta kanssakäymistä talon kanssa, ne ovat luoneet affektiivisen yhteyden asukkaiden ja talon välille. Planto (2021: 229) mukaan “concealed domestic deposits may serve to effectively (and affectively) link members of a household to the house itself, establishing their connection to it as material property, to stake a claim to personal space within, or to tie them to previous residents, regardless of kinship.” Myös Sonja Hukantaival (2023) on tuonut esiin, kuinka vuorovaikutus taikaesineiden kanssa liittyy kansanuskoa laajempaan ihmisten ja esineiden kanssakäymiseen; taikaesineet toimivat eräänlaisina työkaluina, kun niitä hyödynnetään niihin liittyvän tiedon pohjalta, esimerkiksi kirvestä voidaan käyttää niin puun kaatamiseen kuin tulipaloilta suojautumiseenkin.

Kolarin markkinapaikan luonne väliaikaisena, markkina-aikaan liittyvänä asuinpaikkana on varmasti tuonut oman merkityksensä ihmisten ja talon väliseen suhteeseen, ehkä jopa vahvistaen tarvetta syventää suhdetta. Koska markkinat järjestettiin vain tiettyyn aikaan vuodesta, on tupia ehkä haluttu suojella silloinkin, kun siellä ei ole voitu olla itse pai-

kalla. Aiemmassa tutkimuksessa (Eilola 2003; Issakainen 2005; Anderson 2013) esiin tuotu ajatus tulisijasta talon sydämenä ilmeni myös haastatteluaineistossa. Näin ollen tulisijan yhteyteen kätketyn esineen, Kolarin markkina- paikan tapauksessa kirveenterän, kautta voitiin olla yhteydessä hyvin keskeiseen osaan taloa. Kirveenterän avulla ihmiset loivat siteen väli- aikaisen asuinpaikkansa sydämeen.

Bibliografia

Haastattelut

Haastattelut Sieppijärvellä ja Kolarissa 25.–26.4.2019. Puhelinhaastattelu Oulussa toukokuu 2019. Savilakson henkilökohtainen arkisto.

Tutkimuskirjallisuus

- Anderson, D.G. 2013. Home, hearth and household in the Circumpolar North. D.G. Anderson, R.P. Wishart, & V. Vate (toim.) *About the Heart. Perspectives on the Home, Hearth and Household in the Circumpolar North*: 262–282. New York, Oxford: Berghahn. <https://doi.org/10.3167/9780857459800>
- Belford, P. 2003. Forging ahead in Coalbrookdale: Historical archaeology at the Upper Forge. *Industrial Archaeology Review* 25(1): 59–62. <https://doi.org/10.1179/iar.2003.25.1.59>
- Burström, M. 2007. *Samtidsarkeologi: introduktion till ett forskningsfält*. s.l.: Studentlitteratur.
- Brennan, N. 2015. Working on the railway: The Risehill Tunnel navy camp, Cumbria. *Industrial Archaeology Review* 37(2): 99–110. <https://doi.org/10.1179/0309072815Z.00000000049>
- Costello, J. 2014. Tracing the footsteps of ritual: Concealed footwear in America. *Historical Archaeology* 48(3): 35–51. <https://doi.org/10.1007/BF03376936>
- Crossland, Z. 2010. Materiality and embodiment. D. Hicks & M.C. Beaudry (toim.) *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*: 386–483. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxford-hb/9780199218714.013.0016>
- Eilola, J. 2003. *Rajapinnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittelemisen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Fonneland, T. & Äikäs, T. 2023. *Shamanic Materialities in Nordic Climates*. Cambridge Elements. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009376396>

- Gilchrist, R. 2019. Magic and archaeology: ritual residues and 'odd' deposits. S. Page & C. Rider (toim.) *The Routledge History of Medieval Magic*: 383–3401. Routledge Histories. Abingdon: Routledge.
- Herva, V.-P. 2014. Haunting heritage in an enchanted land: Magic, materiality and Second World War German material heritage in Finnish Lapland. *Journal of Contemporary Archaeology* 1(2): 297–321. <https://doi.org/10.1558/JCA.V1I2.18639>
- Herva, V.-P. & Lahelma, A. 2019. *Northern Archaeology and Cosmology. A Relational View*. London & New York: Routledge.
- Herva, V.-P. & Ylimaunu, T. 2009. Folk beliefs, special deposits, and engagement with the environment in early modern northern Finland. *Journal of Anthropological Archaeology* 28(2): 234–243. <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2009.02.001>
- Houlbrook, C. 2013. Ritual, recycling and recontextualization: Putting the concealed shoe into context. *Cambridge Archaeological Journal* 23(1): 99–112. <https://doi.org/10.1017/S0959774313000073>
- Houlbrook, C. 2019. 'The stone axe from way back': A mutable magical object in folklore and fiction. *Folklore* 130(2): 192–202. <https://doi.org/10.1080/0015587X.2018.1515291>.
- Houlbrook, C. & Armitage, N. 2015. Introduction: The materiality of the materiality of magic. C. Houlbrook & N. Armitage (toim.) *The Materiality of Magic: An Artefactual Investigation into Ritual Practices and Popular Beliefs*: 1–13. Oxford & Philadelphia, Pennsylvania: Oxbow Books.
- Hukantaival, S. 2007. Jäniksenkypäliä, teräkaluja ja elohopeaa. Rakennusten oudot kätköt ja niiden merkitykset historiallisella ajalla. *Arkeologia NYT!* 1/2007: 8–10.
- Hukantaival, S. 2016. "For a Witch Cannot Cross Such a Threshold!": *Building Concealment Traditions in Finland C. 1200–1950*. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura.
- Hukantaival, S. 2023. Tools of magic: Ritual handling and human-thing entanglement in 19th-century Finland. *Material Religion*. <https://doi.org/10.1080/17432200.2022.2154971>.
- Ikäheimo, J., Kuvaja, T. & Äikäs, T. 2016. The ghost of Taavetti Lukkarinen and the haunting legacy of a 1916 hanging site. *Time & Mind: The Journal of Archaeology, Consciousness and Culture* 9(4): 315–333. <https://doi.org/10.1080/1751696X.2016.1244950>
- Issakainen, T. 2005. Warokeino ja muita temp-puja talon turvaksi. Taikoa 1800-luvulta. V. Heikkinen (toim.) *Tekstien arki. Tutkimusmatkoja jokapäiväisiin merkityksiimme*: 261–275. Helsinki: Gaudeamus.
- Jaako, Pentti 1994. *Erämaatalosta seurakunnaksi: Kolarin seurakunnan historiikki*. Kolari: Kolarin seurakunta.
- Kallio-Seppä, T., Meriläinen-Hyvärinen, A., Hakonen, A., Tranberg, A., Moisio, K. & Tanska, T. 2020. Rauhassa metsän suojassa – Haukiputaan vanha hautausmaa muistojen ja muistamisen paikkana. *Faravid* 49: 27–57.
- Manning, M.C. 2014. The material culture of ritual concealments in the United States. *Historical Archaeology* 48(3): 52–83. <https://doi.org/10.1007/BF03376937>
- Merrifield, R. 1986. *The Archaeology of Ritual and Magic*. New York: New Amsterdam.
- Morton, D. 2009. Involving the public in Glasgow's industrial archaeology. The M74 Dig. *The Archaeologist* 74: 36–37.
- Owen, D. & Houlbrook, C. 2021. *Building Magic: Ritual and Re-Enchantment in Post-Medieval Structures*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Paulaharju, Samuli 1923. *Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Planto, R.L. 2021. Revealing matters: An archaeology of building deposits from the Bacon's Castle site, Surry County, Virginia. *Post-Medieval Archaeology* 55(2): 211–249. <https://doi.org/10.1080/00794236.2021.1972666>
- Pulkkinen, R. 2014. *Suomalainen kansanusko: Saamaaneista saunatonttuihin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Salmi, A., Nurmi, R., Kuorilehto, M. & Tranberg, A. 2012. Limingan Heiskari – Maaseutu- arkeologisen kohteen koekäyväys Pohjois-Pohjanmaalla. *SKAS* 1–2/2012: 22–32.
- Salmi, A.-K., Äikäs, T., Nurmi, R., Hakamäki, V., Jääskeläinen, E. & Kuvaja, S. 2019. Lapin viimeinen markkina: Kolarinsaaren markkinakentän arkeologiaa. *Muinaistutkija* 1/2019: 1–10.

- Savilakso, Sirpa 2022. Kolarin markkinakentän tulisijajäännökset paikallisen rakennusperinteen valossa. Pro gradu -tutkielma. Arkeologia, Oulun yliopisto.
- Seitsonen, O. 2019. Transnationally forgotten and re-remembered: Second World War Soviet mass graves at Mäntyvaara, Eastern Finnish Lapland. E. Koskinen-Koivisto, S. Saramo & H. Snellman (toim.) *Transnational Death*: 178–199. Studia Fennica Ethnologica 17. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Seitsonen, O. & Koskinen-Koivisto, E. 2018. "Where the F... is Vuoto": Heritage of Second World War forced movement and destruction in a Sámi reindeer herding community in Finnish Lapland. *International Journal of Heritage Studies* 24(4): 421–441. <https://doi.org/10.1080/13527258.2017.1378903>
- Symonds, J. & Casella, E.C. 2006. Historical archaeology and industrialization. D. Hicks & M.C. Beaudry (toim.) *The Cambridge Companion to Historical Archaeology*: 143–167. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CCO9781139167321.009>
- Tieteen termipankki 2023. Folkloristiikka: kansanusko. <<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Folkloristiikka:kansanusko>> Luettu 13.4.2023.
- Tuppi, J. 2009. Karjataikoja ja talonpoikaisrituaaleja: Perustuskätköjä 1600-luvun Torniossa. J. Ikäheimo & S. Lipponen (toim.) *Ei kiveäkään kääntämättä – Juhlakirja Pentti Koivuselle*: 277–284. Tornio: Tornion Kirjapaino.
- Vate, V. 2013. Building a home for the hearth: An analysis of a Chukchi reindeer herding ritual. D.G. Anderson, R.P. Wishart & V. Vate (toim.) *About the Heart. Perspectives on the Home, Hearth and Household in the Circumpolar North*: 183–199. New York & Oxford: Berghahn. <https://doi.org/10.3167/9780857459800>
- Wishart, R.P. 2013. Building a home for circumpolar architecture: An introduction. D.G. Anderson, R.P. Wishart & V. Vate (toim.) *About the Heart. Perspectives on the Home, Hearth and Household in the Circumpolar North*: 1–10. New York & Oxford: Berghahn. <https://doi.org/10.3167/9780857459800>
- Äikäs T., Fonneland, T., Thomas, S., Perttola, W. & Kraft, S.E. 2018. "Traces of our ancient religion": Meaning-making and shamanism at Sámi offering places and at the Isogaisa festival, northern Norway. J. Leskovar & R. Karl. (toim.) *Archaeological Sites as Space for Modern Spiritual Practice*: 1–20. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars.
- Äikäs, T. & Meriläinen-Hyvärinen, A. 2023. "Että sille ei koskaan tehtäis mittään": Sahasaari paikkaan kuulumisen kohteena. T. Matila, M. Hyttinen, R. Nurmi & T. Kallio-Seppä (toim.) *Memory of the Future: Juhlakirja Timo Ylimaunulle*: 46–53. Oulu: Oulun yliopisto.
- Sirpa Savilakso on valmistunut filosofian maisteriksi arkeologiasta Oulun yliopistosta. Artikkelin pohjaa hänen pro gradu -tutkielmaansa. sirpasav@gmail.com
- Dos. Tiina Äikäs on uskontoarkeologiaan erikoistunut arkeologian yliopistotutkija Oulun yliopistosta. tiina.aikas@oulu.fi
- Professori Anna-Kaisa Salmi työskentelee Oulun yliopistossa ja on erikoistunut eläinosteologiaan sekä pohjoisten eläin- ja ympäristösuhteiden arkeologiaan. anna-kaisa.salmi@oulu.fi